

Torda-Aranyos vármegye

Torda városa felől közelítve ilyennek látja az utazó a legendás Tordai-hasadék bejáratát. A gyönyörű természeti környezet, mintha csak a keletkezés legendáját igyekezne igazolni.

Torda-Aranyos vármegye a történelmi Erdély belső területén található. Ebből és a huszadik századi magyar történelem szomorú fordulataiból adódik, hogy aki ma a megyét keresi, annak Románia térképét kell forgatnia. A történelmi megyét északon Kolozs, keleten Maros-Torda, délen Kis-Küküllő és Alsó-Fehér, nyugaton pedig Hunyad, Arad és Bihar vármegyék határolták.

3369,58 km²-nyi területének nyugati része hegyes, keleti inkább dombos és lapályos. Nyugaton a Bihar-hegység határolja, melynek a megye területén fekvő legmagasabb csúcsait a Kukurbeta (1849 méter), Piatra Graitore (1659 méter) és a Gajna (1486 méter). Ezen hegységhez csatlakozik kelet felé a Gyulai-havasok, melyek az Öreghavasban (Muntyemáre) érik el legnagyobb magasságukat (1829 méter), de a Jára völgyétől kelet felé hirtelen lecsökken a magassága: csak 7-800 méter. Ezen a vidéken leljük a nevezetes tordai és túri hasadékokat, melyek közül az előbbi ma is a túrázók, s a sziklamászást kedvelők

kedvelt úticélja. Az Aranyos völgyétől délre az Aranyosmelléki hegység húzódik a Zsamina (1366 méter), Csórai-szirt (1440 méter) és a Torockó falut uraló Székelykő (1130 méter) csúcsokkal. Tordától és Felvincről kelet felé eső terület már a Mezőség részét képezi. A megye fő folyója a nyugati részeken eredő és teljes hosszában a vármegye területén folyó Aranyos. Az Aranyosba ömlik a Járát, a Hesdát és a Túri patak, majd maga az Aranyos Vajdaszegnél ömlik a mintegy 70 kilométeren keresztül a déli megyehatárt képező Marosba. A földrajzi viszonyokból is következik, hogy éghajlata nyugaton zord, csapadékban gazdag, míg keleten enyhébb és szárazabb.

Gazdasági szempontból elég egyhangú kép tárul elénk, melyet csak némileg színesít hogy Offenbánya környékén arany-, ezüst- és vasércet, Torockó mellett vasércet, Tordán sót termeltek ki. Napjainkra kimerültek ezen lelőhelyek: Tordán sem folyik már bányászat, helyette a turisztalárványosságként működő földalatti világ – a korábbi sóbánya – hoz némi bevételt a helyieknek. A XIX. század

Jellegzetes torockói utca

végén a megye termőterülete 336 041 hektárt tett ki, melyből szántóföldként 113 518 hektárt műveltek, s ehhez járult kert 7075, rét 65 294, legelő 51 326, nádas 849, szőlő 1 298 és erdő 96 681 hektár. Legfontosabb haszonnövényei a legnagyobb vetésterülettel bíró búza (29 496 ha), a nem sokkal kisebb területen termesztett kukorica (26 770 hektár). Mindezek mellett még rozs (6824 hektár), árpa, zab, burgonya, len, kender és dohány termelése folyik. Állattenyésztésnek jellemző adatai (1895): 48 061 magyar és 20 278 egyéb fajtájú szarvasmarha, 1311 bivaly, 7814 ló, 403 szamár, 15 öszvér, 47 294 sertés, 134 888 juh és birka és 4717 kecske.

A megye lakosság a XIX. század második felétől markáns növekedést mutatott: az 1870-ben 137 856 fős lakosságszám 1891-re 150 564 főre nőtt. A növekedési ütem egészen a magyar fennhatóság végéig fenntartotta ezt az ütemet: 1910-ben már 160 920 lakost találunk.

Az 1891-es adatok szerinti egy km²-re jutó 44,7 fős népsűrűségével a korabeli országon belül a ritkábban lakott megyék közé volt sorolható. Etnikai szempontból a teljes népesség egynegyede (37 590 fő; 25%) ma-

gyar, a többi főleg a román (107 491; 71,4%) etnikumból került ki. Az etnikumok aránya a népességnövekedéssel együtt tolódott el a román elem javára (1910: 76% román, 21% magyar).

A vallási megoszlás hasonló képet mutat: 5253 római katolikus, 9480 unitárius és 22 506 református számaránya következik a magyarság arányából, hasonlóképpen a 62 032 görög katolikus és 49 131 görögkeleti adódik a románság arányából. Foglalkozásilag tekintve a megyei értelmiség 891 fő, míg a zömöt adó őstermelők száma 39 038-at tett ki. A bányászat és kohászat 126, ipar 4475, kereskedelem 612, hitel 17, közlekedés 225 főt foglalkoztatott. Ezenkívül 17 343 napszámos, 2425 házi cseléd, 29 070 háztartásban dolgozó mutatja a vidék elmaradottságát. Az ipart csak a bányászat képviseli, más nagyobb vállalat a tordai cellulózgyár és egy szeszgyár. Tordán jelentős fazekasság is működött: a XIX. század végén 18-20 céhes fazekason kívül 7-8 kontár foglalkozott ezzel a mesterséggel. Jelentőségüket mutatja, hogy a jellegzetes kék díszítésű edények és kancsók nagy területen terjedtek el. A helyben készített

mézespogácsa nemcsak a tordaiak kedvelt csemegéje volt, hanem messzi vásárokon is árulták. Jelentősek voltak a tordai vásárok., ahol pl. 1888-ban 22259 szarvasmarhát, juhot, lovat és sertést adtak el, de az utóbbiból valószínű sokkal többet, mivel rájuk nem kellett cédulát váltani. Ugyancsak regionális jelentősége volt Torockó vasműveségének. A mindennapi életben, gazdálkodásban szükséges termékeket állítottak elő: mezőgazdasági eszközök, építkezéshez szükséges vasárak stb kerültek ki a torockói mesterek keze közül. Az ebből is fakadó jólét jele volt, hogy a torockói viselet az egyik legdíszesebb, legváltozatosabb magyar öltözéknek számít.

A közlekedési infrastruktúra legfontosabb mutatói 108 km vasút 17 állomással, 170 km állami, és 186 km törvényhatósági és 482 km községi út. Az elmaradott gazdasági viszonyokkal, illetve a lakosság etnikai szerkezetéből is következik a fejletlen közművelődésügy: a 6 éven felüli férfilakosságnak 71,2%-a és a női lakosságnak 83%-a teljesen írástudatlan volt. nem tud és a tanköteles gyermekeknek 50,6%-a nem jár iskolába. A vármegyében összesen 119 iskolát találhatott a kor embere: 3 ipari és kereskedelmi, 2 polgári és 108 elemi népiskola, továbbá 8 kisdudóvó. Az egy iskolára jutó alacsony oktatói létszámot mutatja, hogy népiskolákban összesen csak 224 tanító tanított.

A megye végleges területe az 1876. évi XXXIII. törvénycikk alapján alakult ki. A rendezés szerint az egyesült Torda-Aranyos megye Torda megye alsó kerületéből, Aranyosszékből, Alsó-Fehér megyéből az Aranyos vize mente területből és Kolozs egy részéből alakult ki. Nevében a Torda földrajzi névként a XI. század óta ismert s a Turdi – 'megáll, megmaradt' – török személynévből keletkezett. Az Aranyos pedig az Aranyos folyó közelében lévő 22 településből álló székely szék neve, melynek évszázadokon át Felvinc volt a központja.

A megye közigazgatásilag 6 járásra és 2 rendezett tanácsú városra oszlott a megye-

oszlott a megye. A megye székhelye s egyben kulturális-gazdasági központja Torda 11 079 lakossal. A város régiségét bizonyítja a nevéhez kötődő Szent László-legenda is, mely szerint a kunok elől menekülő szent királyunk Istenhez fohászzkodott, aki a közé és az üldöző kunok közé kettérepesztette a hegyet és így jött létre a Tordai-hasadék. Ezen belül három nagy- és 137 kisközségben élt a lakosság zöme, amelyek közül 1000-nél több lakost csak 13 településen számolhatunk. Legnépesebbeknek számítanak még a megyeszékhely mellett Álbák 5312, Szkerisóra 5275 és Bisztra 3618 lakóval számítottak.

KISS GÁBOR FERENC

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALASSA IVÁN: *A határainkon túli magyarok néprajza*. Budapest, 1989, Gondolat.
A történelmi Magyarország atlasza és adattára. Pécs, 2001, Talma Kiadó.
 TÉGLÁS ISTVÁN: Torda-Aranyosmegye. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen*. Budapest, 1886, Magyar Királyi Államnyomda.
Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Arcanum DVD Könyvtár 2.
Pallas Nagylexikona. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html>

Torda-Aranyos vármegye 1910-ben a történelmi Magyarország térképén